

Ami a KGST után következik:

káosz vagy Kelet-Európai Fizetési Únió

1.) Bevezetés

Köztudott, hogy az utolsó évtizedekben a kelet-európai szocialista országok külkereskedelmének nagy része az egymás közötti kereskedelemben, a KGST intézményrendszerén belül bonyolódott le. Magyarország esetében a nemzeti jövedelem (GDP) +/- 25%-át, a teljes kereskedelem 50%-át tette ki ez a forgalom. 1988-ban a nyolc kelet-európai ország egymás közötti kivitele +/- 50 milliárd dollárt tett ki, ami a bevittel együtt kb. évi 100 milliárd dolláros külkereskedelmet jelent. (1. sz. táblázat). E mögött a szám mögött igen lényeges kereskedelmi tevékenység áll. Ez kb. Magyarország évi GDP-jének négyszerese. Az évi 100 milliárd dolláros forgalom ugyan lemarad az Európai Gazdasági Közösség országainak egymással való kereskedelme mögött (USD 550 milliárd dollár), de legalább köszönő viszonyban van vele (2. sz. táblázat).

Itt tehát valóban nagy tételekről van szó. Az ezeket érintő bármely változás közelről befolyásolja az egész térség gazdasági életét.

Az 1. sz. táblázat 8 országot sorol fel mint a kelet-európai térség tagjait: Bulgáriát, a Cseh és a Szlovák Szövetségi Köztársaságot, a korábbi NDK-t, Magyarországot, Lengyelországot, Romániát, a Szovjetuniót és Jugoszláviát. A táblázat elkészítése óta az NDK az új Németország tagjává vált. Ugyanakkor Albánia az utolsó hónapokban több jelét adta annak a kívánságának,

1 Dr. Szabó-Pelsőczy Miklós jelenlegi és a Gazdaság és Társadalom 1992/4 - 5-ös számában "Magyar infláció, magyar megoldás" c. tanulmányai már egyszer megjelentek a Pesti Hírlapban. A téma aktualitása miatt, Gazdaság és Társadalom szerkesztő bizottsága - a szerző és a lap hozzájárulásával - közölte ill. közli azokat. (A szerk.)

hogy áttérjen a piacgazdaságra. Jövőt illető számításainkba tehát Albániát is be kellene venni. Ugyanez áll Jugoszláviára is. Igaz, hogy soha nem volt a KGST tagja, de földrajzi helyzete és szocialista múltja miatt elvárható, hogy Jugoszlávia is jól járna, ha részt venne egy regionális gazdasági együttműködésben.

Az is tudott, hogy a KGST-n belüli kereskedelem bilaterális, kétoldalú, éves államközi szerződések alapján folyt le. Az árakat többé-kevésbé mesterségesen szabták meg igen kevés tekintettel a termelési költségekre. A fizetés eszköze a konvertibilisnek hívott rubel volt anélkül, hogy az valóban konvertibilis lett volna. Hiába volt tehát egy országnak, mint pl. Magyarországnak pozitív rubel mérlege a Szovjetúnióval, a Szovjetúnió nem engedélyezte azt, hogy ezzel a fizetőerővel Magyarország más KGST országban vásároljon.

1987-ben a kelet-európai országok külkereskedelmüknek 70%-át egymás között bonyolították le. Japán és az Egyesült Államok részesedése ezen országok külkereskedelméből 1% körül volt. A nyugati országok között Nyugat-Németország a kivétel 3,7%-át és a behozatal 4,6%-át képviselte. Dél-Európa az exportok 2,8%-ával vett részt a kelet-európai országok külkereskedelmében. A Skandináv országoknál ugyanezek az adatok 2,6% és 2,3% voltak.

A kelet-európai országok külkereskedelme 1987-ben

Világos volt, hogy a KGST-rendszer nem gazdasági fejlődéshez, hanem stagnáláshoz fog vezetni. Először is, a KGST, a vállalatokat bilaterális szerződések kényszerzubbonyába erőszakolva megakadályozta, hogy azok szabadon válasszák meg partnereiket és evvel megteremtsék a termelői erőforrások szabad áramlását még a KGST országokon belül is. Márpedig mennél nagyobb a gazdasági térség, amelyen belül a gazdasági erőforrások szabadon áramolhatnak, annál nagyobb a lehetőség a hatékonyság és a gazdasági jólét növekedésére.

Másodszor, ha a bilaterális szerződések gúzsba kötötték a KGST-n belül való gazdasági fejlődést a reálfolyamatok oldaláról, úgy a konvertibilis rubel-elszámolás rendszere még rugalmatlanabbá tette a KGST-n belül való kereskedelmet.

Nyolc ország belső kereskedelme, 1988 (milliárd dollárban)						
Export reláció	Import reláció^{1,2}					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	B	CS	NDK	M	L	R
1. Bulgária	-	-	-	0.1	0.4	0.4
2. Csehszlovákia	-	-	-	0.5	1.0	0.4
3. NDK	-	-	-	0.6	1.1	0.8
4. Magyarország ⁴	0.1	0.6	0.6	-	0.3	0.2
5. Lengyelország ⁴	0.5	1.1	0.9	0.4	-	0.7
6. Románia	0.3	0.5	0.8	0.2	0.6	-
7. Szovjetúnió	-	-	1.0	2.3	6.0	2.9
8. Jugoszlávia ⁴	0.2	0.5	0.4	0.3	0.4	0.1
9. 1-8 összege	1.1	2.7	3.7	4.4	9.8	5.5
10. Más országokban	3.4	5.2	3.3	4.9	7.0	3.8
11. Össz import	4.5	7.9	7.0	9.3	16.8	9.3
12. Egyenlegező tételek	-2.0	-0.5	-0.6	10.7	10.2	14.7

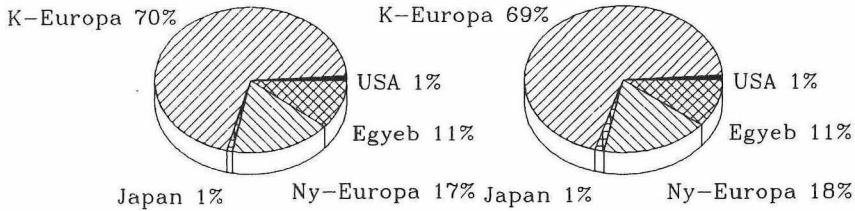
Nyolc ország belső kereskedelme, 1988 (milliárd dollárban)					
Export reláció	Import reláció ^{1,2}				
	7.	8.	9.	10.	11.
	SZU	J	Alösszeg	Más o.-ban	Össz. export
1. Bulgária	-	0.1	1.0	1.5	2.5
2. Csehszlovákia	-	0.5	2.4	5.0	7.4
3. NDK	1.0 ³	0.3	3.8	2.6	6.4
4. Magyarország ⁴	3.0	0.3	5.1	4.9	10.0
5. Lengyelország ⁴	6.0	0.4	10.0	7.0	17.0
6. Románia	4.0	0.1	6.5	7.5	14.0
7. Szovjetunió	-	2.8	15.0	27.3	42.3
8. Jugoszlávia ⁴	2.5	-	4.4	8.2	12.6
9. 1-8 összege	16.5	4.5	48.2	64.0	112.2
10. Más országokban	35.1	9.7	-	72.4	-
11. Össz import	51.6	14.2	-	-	120.6
12. Egyenlegező tételek	-9.3	-1.6	-	-	-8.4

1. A 8 ország belső kereskedelme a teljes kereskedelmük 40.6%-át jelenti, ha az exportot tekintjük, és 37,7%-át, ha az importot vesszük.

2. Forrás: Direction of Trade Statistics. Yearbook, 1989 International Monetary Fund

3. 50 Milliárd Márka (DDM) — Üzleti napilap 1990.06.23. A táblázat adata a saját becslésem.

4. Magyarország 5,1 milliárd dolláros exportja 20%-át jelentette a 26 milliárd dolláros GDP-jének. Ugyanez az adat Lengyelországnál 20% (49 milliárd dollár), Jugoszláviánál 13% (34 milliárd dollár). — IFS. 1988.

A KGST tehát ahelyett, hogy a Közös Gazdasági Segítség Tanácsa lett volna, a közös gazdasági fejlődés legnagyobb kerékkötőjévé vált. Ezért kellett felbomlania. A kétoldalú államközi szerződések nem szűnhettek meg egyik napról a másikra. De a kereskedelembe kerülő áruk és szolgáltatások egyre szűkülő körére terjedtek ki, míg a szerződésben nem korlátozott kereskedelmet elvben a szabad piacra hagyják.

Ez a lépés elkerülhetetlen volt. Ugyanakkor világos, hogy önmagától ez még nem vezet automatikusan a kereskedelem fejlődéséhez. A (korábbi) állami nagyvállalatok tisztviselői nem válnak azonnal jó, önálló külkereskedők. Ehhez valószínűleg sem elégséges személyi, tárgyi előfeltételekkel nem rendelkeznek, sem pedig avval a termelési és kereskedelmi infrastruktúrával, amely a jó és sikeres kereskedelem előfeltétele.

A térségen belüli kereskedelem fejlődésének azonban további akadályai is vannak. A rubel elszámolást a fentebb említett okokból fel kellett adni. Ez meg is történt, és 1991. január 1-től a korábbi KGST országok a konvertibilis valutában való elszámolásra térnek át. Sajnos ez a megoldás sem kielégítő önmagában. A konvertibilis rubel elszámolás rendszere összeomlott, mert a rubel nem volt konvertibilis; a konvertibilis dollár elszámolás rendszere össze fog omlani, mert a korábbi KGST országok nem rendelkeznek elég konvertibilis valutával ahhoz, hogy egymással kereskedjenek.

Valamilyen harmadik, áthidaló megoldást kell kitalálni és alkalmazni.

Mindenekelőtt tanulni kell a háborút követő Európai Fizetési Unió példájából.

1. Az Európai Fizetési Unió: 1950-1955

Magyarországon unos-untalan hangoztatják, hogy az itt végbemenő változásokhoz hasonló még nem volt a világtörténelemben. Ez tévedés. Az emberiség történelme tele van többé-kevésbé váratlan fejleményekkel. A mi XX. századunk is tucatjával tud lényeges változásokat felmutatni. Nyugat-Európa gyors háború utáni talpraállása csak egy ezek közül. Sokan ezt csodálatosnak tartották. Pedig ez nem volt csoda, csak egyszerűen jó gazdaságpolitika eredménye. Magyarországnak és a többi poszt-sztálinista országnak sincs csodákra szüksége. De igenis szüksége van jó gazdaságpolitikára.

A jó gazdaságpolitika alaptéziseihez tartozik a jó gazdasági együttműködés, mégpedig nemcsak az iparosításban már nálunk négyszer-öttször fejlettebb országokkal, hanem a minket körülvevő korábbi KGST országokkal is. Ma ezek úgy viszonyulnak a fejlettebb Nyugathoz, mint negyven évvel ezelőtt a háborút megtépzott Nyugat-Európa viszonyult Észak-Amerikához.

A nyugat-európai országok a helyzet veszélyeit és lehetőségeit felismerve hozták létre az Európai Fizetési Uniót, angol nevén a European Payments Union-t, vagy EPU-t. Magyarország és a többi poszt-sztálinista ország tehát nem panaszkodhat, hogy nincs előtte követésre méltó példa.

Ma, 45 évvel a második világháború vége után sokaknak úgy tűnik, mintha Nyugat-Európa talpraállása könnyű lett volna. Ez is tévedés. Két teljes évvel a háború befejezése után Európa ismét a gazdasági tönk szélén találta magát. Ez a potenciális gazdasági katasztrófa azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy Európa, amely az évszázad első felében a történelem két legpusztítóbb világháborúját és legsúlyosabb gazdasági válságát élte át, amelynek gazdasági és politikai strukturáit lelketlen diktatúrák alapjaiban megrendítették, hogy ez a legyöngült Európa ismét a gazdasági és politikai kormányozhatatlanság tengerében fog elsüllyedni. 1947-ben még rendszertelenül felvett amerikai óriáshitelekre volt szükség ahhoz, hogy Európa valahogy meg tudja őrizni behozatalát, fogyasztását, befektetéseit legalább a túlélés minimális szintjén.²

A kor gazdaságpolitikusi mai utódaiknál összehasonlíthatatlanul bőlcsebben a megoldást nem a nehézségek véges-végtelen ismételtetésében, vagy a helyi tünetek toldozgatásában-foltozgatásában látták, hanem egy átfogó pénzügyi rendszerváltásban. Ennek két lényeges összetevője volt:

- a.) az infláció azonnali megállítása a lakosság életszínvonalának csökkenése nélkül, és
- b.) a valutaárfolyamok olyan rögzítése, amely a megörökölt helyzet torzításait, az országok között fennálló, gazdaságilag indokolatlan árkülönbségeket és az érintett országok fizetési mérlegeinek krónikus hiányát volt hivatott megszüntetni.

E reformok legnagyobb részét 1948 tavasza és 1950 július 1. között hajtották végre. Magának az EPU-nak az előkészítése három évbe került. 1947 közepén az eredeti ötletgazdák úttörő munkájával kezdődött. Munkájukat támogatták a Nemzetközi Fizetési Alap akkori vezetői, akiknek önálló és sok tekintetben briliáns tevékenységét a túlzott bürokrácia béklyói még alig kötötték. Ugyanúgy úttörő munkát végzett a Marschall-terv végrehajtására Párizsban létrehozott Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet, angolul Organization for European Economic Co-operation, OEEC.

Az EPU szervezete igen egyszerű volt. A következő elvekre épült:

- a.) A résztvevő országok kereskedelme egy multilaterális klíring számlára futott össze, amelyet mint számlavezető a Nemzetközi Elszámolási Bank, angolul Bank of International Settlements (BIS) kezelt Baselban. A rendszer lényegéből kifolyólag a tartozás követel számlák szaldója elvben mindig zéró volt. A valóságban azonban, amikor a számlákat havonta ellenőrizték, mindig voltak országok, amelyek a rendszerrel szemben vagy kiegyenlíthetetlen hiányt, vagy be nem hajtott többletet mutattak.
- b.) A deficités ország ekkor kölcsönt vehetett fel egy központi alapból, amelyet a résztvevő országok külkereskedelmi volumenjük arányában, annak 15 %-a erejéig (ezt nevezték kvótának) már az induláskor aranyban vagy konvertibilis valutában meghiteleztek. Az alapot a Marschall-terv is segítette 350 millió dollárral, ami a már létrehozot alap +/- 10 %-ának felelt meg. Ha most a 8 kelet-európai állam 1988-ban teljesített egymás

közi kereskedelmének, amely 100 milliárd dollár volt, 15 %-át, azaz 15 milliárd dollárt befizetne egy közös kereskedelemfejlesztő alapba, nagyon valószínű, hogy a G-24-ek is hajlandók lennének az alaphoz 1-2 milliárd dollárral hozzájárulni.

- c.) A központi alapból felvett hitelt a kölcsönvevő ország esetlegesen növekvő hitelállományának arányában egyre drágábban kapta meg. Egy bizonyos ponton túl valutáját le kellett értékelnie, hogy ezáltal serkentse exportját. Erre akkor került sor, amikor egy ország saját kvótájának 40 %-ával tartozott.
- d.) Az EPU elszámolási egysége, angolul Unit of Account (U/A.) volt, amelynek aránytartalma a dolláréval volt egyenlő. Minden ország saját pénzének értékét az Elszámolási Egységhez, illetve a dollárhoz képest rögzítette. A Kelet-Európai Fizetési Unió, angolul East European Payments Union megtehetné ugyanezt, de talán úgy, hogy a mai időknek megfelelően pénzegységét az Európai Valuta Egység-ben, angolul European Currency Unit (ECU)-ben fejezné ki.
- e.) A Marschall-terv garantálta, hogy ha az EPU felszámolásakor még maradnak nettó követelések, akkor a hitelezőket mindenképpen kielégíti.
- f.) Az EPU-t kezdetben bizalmatlanul fogadták, végül 17 nyugat-európai állam Izlandtól Törökorszáig aláírta a szerződést két évre. A futamidőt azután még háromszor 1-1 évig meghosszabbították. Az EPU szerződés 1955. június 30-án lejárt: már nem volt szükség további meghosszabbításra.

Fennállásának 60 hónapja alatt a 17 EPU ország egymással való kereskedelme több mint megduplázódott, az országok ipari termelése több mint 50 %-kal, GNP-jük majdnem 40 %-kal emelkedett. Az EPU egy tollvonással eltörölte a bilaterizmus káros hatásait, és elősegítette az egymáshoz és a világgereskedelemhez való fokozatos alkalmazkodást, valamint a minősített konvertibilitás megvalósítását. Jó volna, ha egy East European Payments Union révén a jelenlegi poszt-sztálinista országok egymás közötti kereskedelme is megduplázódna 5 év alatt, 100 milliárd dollárról 200 milliárd dollárra, ha ipari termelésük 50 %-kal emelkedne, s ha a magyar GDP 27 milliárd dollárról 38 milliárd dollárra növekedne.

Mindez nem lehetetlen.

2. A Kelet-Európai Fizetési Unió

Mindez nem lehetetlen, de lehetségessé csak akkor fog válni, ha a kelet-európai országok gazdaságpolitikája a mainál sokkal dinamikusabban teszi magáévá a Kelet-Európai Fizetési Unió tervét. Az eddigi passzivitás nem tartható fenn. A magyar gazdaságpolitika például aktívan közreműködött a rubelelszámolásról a dollárelszámolásra való átmenet előkészítésében. Mind-ezt nagyon helyesen tette. Ugyanakkor miért nem gondolkodott egy Kelet-Európai Fizetési Unióról, vagy tevékenykedett annak érdekében sokkal erőteljesebben, legalábbis a kívülállónak megfigyelhetőbb módon, mint ahogy azt tette? "Tudtuk, hogy a keleti kereskedelemmel gondjaink lesznek," - mondta egy ismert gazdaságpolitikus a napokban - "de nem tudhattuk, hogy a keleti kereskedelem ilyen hamar össze fog omlani". És vajon miért nem tudhattuk? Mert valahogy nem gondoltunk rá. Vagy ha gondoltunk is, egyre naívabbnak tűnő monetarizmusunkban azt hittük, hogy a dollárelszámolású dollár piac majd önmagától megoldja problémáinkat. Az ilyen fajta naivitás luxusát nem engedhetjük meg magunknak.

Más okok is közrejátszottak abban és még ma is közrejátszanak, hogy kelet-európai piacainkat a legutolsó időkig szinte elhanyagoltuk. Azt hittük, vagy bebeszéltük magunknak, hogy nyugat felé való kereskedelmünk növekedése könnyen kárpótolhatja a keleti piacokat. Ha ez így volna, akkor miért kellene rubel viszonylatú kivitelünknek 1988 és 1991 között 55 %-át elveszítenünk, míg nem-rubelelszámolású kivitelünk ugyanezen időszak alatt kevesebb mint 20 %-kal nő? Behozatalunk is körülbelül így fog alakulni (3). Közben a nemzeti jövedelem két év alatt 10 %-kal esik (4). Hát, természetesen, magyarázunk tudálékosan, ezek az elkerülhetetlen nehézségek ... a kapitalizmus áldásaiért bizony-bizony fizetni kell!!! Kevesen gondolunk arra, hogy a dollárelszámolásra való áttérés káros hatásainak semmi köze sincs se a kapitalizmushoz, se a szocializmushoz. Annál több köze van a gazdaságpolitika gondatlanságához.

Így tehát most se pénz, se posztó. A Kelet-Európai Fizetési Unió mielőbbi létrehozása még mentheti a veszett fejsze nyelét.

A Kelet-Európával való kereskedelem megőrzése, fokozása nem mester-séges: ez a természetes. Ez nem von el termelőerőket a nyugattal való ke-reskedelemtől és hamarosan felhasználja azokat a munkaerő és egyéb for-rásokat, valamint piacokat, amelyekkel még úgy, ahogy rendelkezünk, s amelyeket esetleg örökre elvesztünk. A kelet-európai térséggel való ke-reskedelem folytatása, újraszervezése olyan piacokat tartana meg, nyerne meg nekünk, amelyeken a nagymennyiségű termelésben rejlő előnyök (economics of scale) egyre hatékonyabbá tehetnék a termelést és ezzel előbb-utóbb megkönnyítenék nyugati piacokra való bejutásunkat is.

Sokan úgy gondolják, hogy csak homogén, azonos, vagy hasonló kultúrával rendelkező népek lehetnek egymás jó kereskedelmi partnerei. Kétségtelen, hogy Prága-Budapest-Vlagyivosztk-a Baltikum és Albánia peremvidékeivel jelzett térségben élő 400 millió ember igen különböző kultúrákhoz tartozik. Egyben azonban megegyeznek. Az elmúlt 40 vagy 70 év alatt egymáshoz hasonló parancsuralmi politikai és centralizált gazdasági rendszerekben éltek. Legalább ez közös kiindulópontot ad. Ugyanakkor a cél is közös: meg-érkezni egy társadalmilag felelős racionálisan felépített, szabad piacgazda-ságba. Az EPU-ba tömörült 17 ország is nagy földrajzi távolságra élt egy-mástól: itt Izland és Törökország jelentik a szélső határokat. Gazdasági súlyuk is igen különböző volt. Az Egyesült Királyság kvótája például 24-szer nagyobb volt mint Törökországé.

Mások a sztálinista utódállamok belső politikai bizonytalanságát hozzák fel, amikor hangsúlyozzák, hogy a velük való együttműködés lehetetlen. Itt külö-nösen a Szovjetunió belső nehézségeire utalnak. A Szovjetunió valóban egy gyarmatosított birodalomhoz hasonlít, amely átalakulóban van. De ilyen átala-kulások már létrejöttek, szinte a szemünk előtt, az utolsó évtizedekben, anélkül, hogy az átalakuló birodalmakban az élet megállt volna. A második világháború után feloszlott az angol birodalom, és átalakult egy sokkal lazábban összetartott államszövetséggé. Sok szempontból ugyanez történt Franciaországgal és korábbi gyarmataival is. Ahogy Göncz Árpád mondta: a Szovjetunió helyét nem egy "lyuk" fogja elfoglalni, hanem élő emberek élő közössége, amellyel kereskedni lehet és kell is. Hogy nehézségek vannak? De hát ez természetes. Hogy négy szinten kell tárgyalni: az unió, a köztársaságok, a kerületek és a vállalatok szintjén? És ez miért olyan nagy baj? Miért ne tudná néhány magyar vállal-

kozó feladatául tűzni, hogy "meghódítja" a Szovjetunió piacait? Ha Juliánus barát, Marco Polo és Kőrösi-Csoma meg tudta járni Euráziát századokkal ezelőtt és sokkal mostohább körülmények között, akkor bízom benne, hogy lesz annyi leleményesség a magyar gazdaságpolitikában is, hogy támogatni fogja azokat a magyar vállalkozókat, akik még idejében fel tudják mérni ezen óriási terület gazdasági jelentőségét a magyar fejlődés számára.

Magyarország akkor kerül valóban Európa szívébe, ha majd a Milánó-Moszkva-Vlagyivosztk autópálya csak úgy fogja Budapestet érinteni, mint a Baltikumtól Tiranába vezető közlekedés.

A Kelet-Európai Fizetési Unió-nak nincsenek ellenzői, csak olyan óvatos közgazdák, akik a belső demokrácia hiánya és a nemzetiségek közötti ellentétek miatt kételkednek a terv megvalósíthatóságában, legalábbis ami a közeljövőt illeti. Itt főként Romániára, Bulgáriára, Albániára és részben a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságra gondolnak. Nyilván ezek a politikai nehézségek fennállnak. A kérdés csak az, hogy a Kelet-európai Fizetési Unió-ban való részvétel ezeket a nehézségeket fokozná-e, vagy pedig inkább megoldásaikat segítené elő? Én ez utóbbiban hiszek.

A Marschall-terv sikerét nagyban elősegítette az a felmérés, hogy nem egyes országokat kell támogatni, hanem a terület egészét. Ezért hozta létre az OECD-t és az EPU-t, amelyek a tagok demokratikus együttműködésének elvén épültek. Durván fogalmazva azt lehet mondani, ez az elv a demokratikus együttműködéstől tette függővé a támogatás mennyiségét és minőségét. Így vált lehetővé a Schumann-terv, a Francia-Német Acélközösség megvalósulása négy-öt évvel a második világháború befejezése után. Én tehát a Kelet-Európai Fizetési Unió-ban a térség megbékélésének egyik fontos eszközét látom. Az érintett országok fizetési nehézségeiket egyedül biztosan nem tudják megoldani. Közös erővel, és egy kevés segítséggel a G-24-ek részéről minden valószínűség szerint feladataikkal sikeresen fognak megbírkózni.

Hangsúlyozni kell, hogy a Fizetési Unió nem jelent politikai együttműködést, gazdasági vagy vámuniót, sem pedig olyan politikai-kulturális akciókat, mint a Pentagonale, az Alpok-Adria Szövetség, vagy más hasonló megmozdulás. A Fizetési Unió egy egyszerű multilaterális klíring szerkezet, amely egy sajtóságos és üzleti körökben jól ismert technikát használ arra,

hogy tagjai között a kereskedelmet a fizetések multilaterális módon való kezelése révén megkönnyítse. Amint a kelet-európai kereskedelem elért egy bizonyos fokú fejlettséget, a kelet-európai országok valutái elérhetik a minősített konvertibilitást. Ekkor a Fizetési Unió megszűnhet. Erre az 1990-es évek második felében kerülhet sor.

Még szólni kell az EPU egyik legérdekesebb jellemzőjéről. Minden bürokrácia nélkül működött. A számlavezetést a BIS végezte Baselben. Az EPU-nak volt egy igazgatótanácsa, amelynek tagjai az EPU-kereskedelemben résztvevő országok, valamint az Egyesült Államok, Kanada és a Marshall-terv képviselői voltak. Ez utóbbiakat a Kelet-Európai Fizetési Unió esetében a G-24 csoport, az EBRD, valamint a G-24-ek részéről a Kelet-Európai Fizetési Uniót esetleg megtámogató új alap helyettesíthetné. Az EPU igazgatótanácsa havonta egyszer ülésezett néhány napra. Az ülések után az igazgatók visszatértek saját hazájukba, ahol mindegyiküknek jelentős szerepe volt a gazdaságpolitika formálásában. Ugyanakkor a havi EPU igazgatótanácsi ülések révén kiváló betekintéssel bírtak a többi EPU tagország gondoljaiba is. Ez a kettős elkötelezettség nagy mértékben hozzájárult az EPU-ba tömörült országok lojális kooperációjához és evvel az EPU sikeréhez.

Meggyőződésem, hogy egy hasonló rendszert az elkövetkezendő 6-12 hónap alatt létre lehet és létre is kell hozni.

3. A Kelet-Európai Fizetési Unió terve a Harmadik Sziráki Konferencián, 1990 augusztusában

A Konferencia központi témája Kelet-Európa piaczgazdasággá való át-szerveződése volt. A Kelet-Európai Fizetési Unió létrehozása a témakörökön belül mint az átmenet egyik lehetséges intézménye merült fel. Bevezető előadásomat én teljesen e témának szenteltem. A Fizetési Unió gondolata azonban a legtöbb bevezető előadásban is szerepelt akár pozitív, akár negatív előjellel. A bevezető előadásokat követő vitában szinte minden résztvevő kifejtette a Fizetési Unióról való véleményét.

A következőkben ezeket a véleményeket foglalom össze.

Ellentétben a Magyarországon általánosnak látszó véleménnyel, miszerint a Szovjetunióval ezekről a kérdésekről nem lehet racionális vitát folytatni, Szirákon éppen Dmitry Smyslov, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája egyik főmunkatársa volt a Fizetési Unió egyik leghatározottabb támogatója. Ebben nemcsak a saját véleményét fejezte ki, hanem az intézetében nemrégiben francia és angol közgazdákkal tartott konferencia eredményét is. "Mivel teljes konvertibilitást a közeljövőben nem érhetünk el, és mivel a bilaterizmus hátrányait mindannyian ismerjük, a multilaterizmus az az egyetlen fejlődési irány, amelyet a gazdasági fejlődés dolgában követhetünk" - mondta. "A Fizetési Unió révén szűkös konvertibilis fizetési eszközeinkkel tudnánk jobban gazdálkodni, így konvertibilis tartalékaink, külkereskedelmünk növekedne és így mindannyian az erőteljesebb gazdasági fejlődés útjára léphetnénk. A Fizetési Uniót úgy kell tekinteni, mint egy átmeneti intézményt egy nagyobb mértékű konvertibilitás felé. A Szovjetunió nem akarja a Fizetési Uniót kezdeményezni, mert ez másoknak azt a benyomást keltené, mintha a rosszlelkű KGST-t akarná újjraéleszteni. Erről nincs szó. De ha más országok vagy intézmények vállalnák a kezdeményezést, úgy a Szovjetunió valószínűleg csatlakozna" - vélekedett Dmitry Smyslov.

Egyértelműen a Fizetési Unió mellett foglaltak állást Jiri Farek, a Cseh és Szlovák Tudományos Akadémia főmunkatársa, Jan Kregel, az amerikai John Hopkins egyetem és Paul Mandy, a belga Louvain-la-Neuve-i egyetem tanára is. Jiri Farek kitért a Dienstbier-tervre is, amely kisebb mértékben ugyan, de a Fizetési Unióval hasonló gondolatmenetre épült. A Dienstbier-terv egy egyszeri 15 milliárd dolláros hitel volna, amelyet a G-24-ek adnának a Szovjetunió részére, amelyből az három év alatt ipari termékeket vásárolna a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságtól, Lengyelországtól és Magyarországtól. Ez azonban nem volna elégséges a kelet-európai térségen belüli kereskedelem kérdéseinek megoldására. "Ezért teljesen racionális, sőt elkerülhetetlen az a megoldás, hogy a térség meglévő gazdasági erőforrásait a gazdaságtörténelemből már ismert Európai Fizetési Unió elvei szerint, multilaterális alapon, az eddiginél jobban használjuk ki" - mondta Jiri Farek.

Jan Kregel hangsúlyozottan támogatta a Fizetési Unió gondolatát, de azt is hangsúlyozta, hogy a Fizetési Unió sikerének a fentebb már elmondottakon kívül egyik jelentős oka volt, hogy az Egyesült Államok elfogadta, hogy a

térség államai átmenetileg diszkrimináljanak az amerikai import ellen. Igaz, hogy ez a szabad piaci elvek ellen történt, de az Egyesült Államok elég bölcs volt ahhoz, hogy belássa, ilyen átmeneti diszkrimináció nélkül a térség gazdasága soha nem fog talpraállni. Később Balázs Péter, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának főosztályvezetője is beszélt arról az aszimmetriáról, amelyet az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Fizetési és Kereskedelmi Közösség is elfogad a kelet-európai térség államaival való tárgyalások során. Egyszerűsítve arról van szó, hogy a térség országai átmenetileg lassabban bonthatják le védővámjaikat a Közösség és az EFTA országaival szemben, mint viszont. Ez az átmenet időt adna arra, hogy a térségen belüli kereskedelem és termelés nagyobb mértékben fejlődjön, mint az különben lehetséges volna. Hosszú távon ez a nyugati országok érdeke is, hiszen céljuk az, hogy hosszú távon erős, sikeres partnereket találjanak Kelet-Európában saját piacaik fejlesztésére.

Jan Kregel az Európai Fizetési Unió egy másik jellemzőjét is kiemelte. Az Egyesült Államok ugyanis valójában magára vállalta, hogy a Fizetési Unió működésének végén fennálló esetleges negatív szaldókat maga fogja dollárral kifizetni. Erre ugyan az Európai Fizetési Unió felszámolásakor végül nem volt szükség, de az Egyesült Államok garanciavállalása önmagában is elégséges volt ahhoz, hogy már a Fizetési Unió megindulásakor létrejött az Unió valutáinak de facto konvertibilitása. Az Egyesült Államok tehát egy olyan közvetítő, áthidaló szerepet vállalt (intermediation process) kezdettől fogva, amely aránylag igen kis költséggel lehetővé tette az Európai Fizetési Unión keresztül Nyugat-Európa gyors gazdasági felépülését. A G-24 most hasonló szerepet kellene, hogy vállaljon a kelet-európai térséggel kapcsolatban.

Paul Mandy teljesen megéri a tényt, hogy a kelet-európai térség külkereskedelmének 70 %-a még 1987-ben is a térség országainak egymás közötti kereskedelméből állott. "Ilyen mértékű kereskedelmet nem lehet egyik napról a másikra feladni anélkül, hogy a térség termelése és munkaerőpiaca össze ne omolna. Az ebből következő munkanélküliség aláásná a szabad piac körülményei közé való szisztematikus átmenetet. Miért kellene tehát fölöslegesen kitenni Kelet-Európa országait a nem-szisztematikus átállás nehézségeinek, amikor már az 1989-es csúcskonferencia óta tudjuk, hogy a nyugati

országok hajlandók lényeges, de szisztematikus segítséget adni Kelet-Európa talpraállásához, akár egy Kelet-Európai Fizetési Unió révén is? Egy ilyen Kelet-Európai Fizetési Unió létrehozása a legjobb átmeneti rendszer, amely szisztematikus előkészítené Kelet-Európa útját a konvertibilitás felé a lehető legrövidebb időn belül. Az Unió intézménye azonnal képes volna a termelés, a kivitel finanszírozására, és a térség országaiban hozzásegítene egy racionális munkaerőgazdálkodás fenntartásához a lakosság életszínvonalának csökkentése nélkül. A Közép-Kelet-Európai Fizetési Unió révén a fejlettebb iparos országoktól már felvett és még kilátásba helyezett hitelek, valamint a nemzetközi intézmények, mint a Világbank, az Európai Befektetési és Fejlesztési Bank és az Európai Befektetési Bank erőforrásai sokkal összehangoltabbá és ezzel hatékonyabbá válnának. Ez a megoldás lehetővé tenne egy nyugodt, hosszútávú fejlődést anélkül, hogy a termelés rövidtávú katasztrofálisan összeomlana" - mondta Mándy Pál.

Nem hiszem, hogy a konferencia résztvevői között voltak olyanok, akik a Kelet-Európai Fizetési Unió tervét elvben elleneztek volna. "Addig, amíg a Fizetési Unió pusztán technikai megoldás, elősegítve azt, hogy a térség országai megőrizzék eddigi piacaikat világviszonylatban is versenyképes áron és amely Fizetési Unióban az országok multilaterálisan egymásnak áthidaló hitelek adnak és versenypozícióban szolgálják ki vásárlóikat, akik gazdasági megfontolásból és nem kényszerből vásárolnak, addig én is teljes mértékben támogatom a gondolatot" - mondta Otto Hieronymi, az amerikai Battelle Institute genfi irodájának vezető közgazdája. "A gondolat akkor válna veszélyessé - folytatta -, ha az új intézmény a régi KGST újjáélesztéséhez vezetne". Dehát erről természetesen szó sincs, ezt mindenki ellenezné.

Különös figyelmet érdemeltek Alfred Steinherr, a luxemburgi székhelyű Európai Befektetési Bank Közgazdasági Osztálya igazgatójának, valamint Arturo és Riccardo Jozzo, a turini székhelyű Instituto Bancario di San Paolo vezérigazgató-helyettesének és vezető munkatársának megnyilatkozásai. Alfred Steinherr és Riccardo Jozzo 1990 júniusában résztvettek egy igen jelentős prágai konferencián, amelynek témája a kelet-európai reformok, és ezekben az ECU szerepe volt. A Sziráki Konferencián megfogalmazott véleményük nagyban egybeesik a prágai konferencia záróokmányának konklúziójával⁽⁵⁾. Lényegében nagyra értékelik az EPU Nyugat-Európában elért

eredményeit, de nem tartják azokat alkalmazhatónak Kelet-Európában. A prágai jelentés véleményét így foglalja össze:

- a.) "Az EPU-hoz hasonló fizetési unió esetleg igen hasznos lehet a kelet-európai országok számára is. Az unió legfőbb célja volna elősegíteni a térség országainak egymás közötti kereskedelmét".
- b.) "Valóban hozzájárulhatna ahhoz, hogy az érintett országok megtarthassák külkereskedelmüket, és hogy fokozatosan áttérhessenek a konvertibilitásra".
- c.) "Fontos, hogy az Unió nyitva tartsa kereskedelmi és pénzügyi kapuit a területen kívüli országok felé is, hogy ezáltal is megelőzze annak a veszélyét, hogy zárt, befelé néző és autarchiára törekvő legyen. Ugyanakkor, fontos volna biztosítani, hogy az Unió országai ne függjenek túlságosan a területen kívüli kereskedelemtől, mivel még egyelőre nem nagyon lesznek versenyképesek a nyugati piacokon. Vámtarifa diszkriminációk a térségen belüli és kívüli országok között további, de jól átvilágítható előnyökhöz juttatnák a kelet-európai térség országait".
- d.) "Az Európai Közösség központi szerepet játszana az Unió felállításában és annak adminisztrációjában. Az ECU mint a térség központi elszámolási egysége szerepelhetne, amely köré azután az egész térség pénzügyi, kereskedelmi és gazdasági élete épülhetne..."

Az Uniónak azonban a jelentés szerint vannak árnyoldalai is:

- a.) "A térség nem homogén, és így nem rendelkezik azokkal az előnyökkel, amelyek az EPU-t sikeressé tették".
- b.) "A térségbeli országok részvétele még nem biztosított, és a Szovjetunió szerepét nehéz meghatározni".
- c.) "A térségbeli együttműködés drága is lehet: magas költséggel termelők klubjainál mindig fennáll a veszély, hogy nem gazdaságos termelésbe menekülnek és kereskedelmi diverziót hoznak létre, vagyis alacsony minőségű árut vásárolnak egymástól, ahelyett, hogy olcsóbb nyugati árut importálnának".
- d.) "A csehszlovák pénzügyminiszter kijelentette, hogy Csehszlovákia magától is meg tudja teremteni a konvertibilitást anélkül, hogy egy kitérőt tenne "a szegény népek klubján" keresztül".⁽⁶⁾

A fentiekhez hasonló igen értékes megjegyzések hangzottak el a Sziráki Konferencia többi résztvevőjétől is. Ezek közül ki kell emelni Simai Mihály akadémikus, Yoshiaki Toda, Japán egyik legnagyobb bankjának elnök-vezérigazgatója, Carlo Santini az Olasz, Lionel Price az Angol, Jean-Pierre Beguelin a Svájci Nemzeti Bank Közgazdasági Osztályainak igazgatói, Hyman Minsky neves amerikai egyetemi tanár és Peter Bull az Angol Nemzeti Bank korábbi elnökhelyettesének véleményét is. A helyszűke sajnos nem engedi, hogy ezekkel itt most részletesen foglalkozzak.

Befejezés

Mindebből a magam tanulsága, hogy a Kelet-Európai Fizetési Uniót mielőbb létre kell hozni, azelőtt, hogy a jelen bilaterális egyezmények mankója ellenére a térség országainak egymással való kereskedelme végérvényesen összeomlana. A térség országai a fejlett ipari országokkal való kereskedelmüket csak lassan tudják kiépíteni. És ha ez valamikor meg is történne, miért mennének el a térség országai az egymással való kereskedelem olyan, nehezen megszerzett helyzeti előnyei mellett, amelyet vérrel, könnyel, igen magas áron megszereztek?

Hogy a Fizetési Unió tervének vannak árnyoldalai, ez csak természetes. Mindennek van. Megítélés kérdése, hogy az előnyök, vagy hátrányok esnek súlyosabban a latba. Én óvatos tárgyalásokat, a mindenkit egyformán érintő siker reményében, tartok a jelen esetben kívánatosnak.

És végül két nagyon fontos gondolat. Az Európai Rekonstrukciós és Fejlesztési Bank 1991. április 1-jén kezdi meg működését. Tíz milliárd ECU-s alaptőkével ez a bank lesz az Európai Ház egyik legjelentősebb pénzügyi intézménye. Igaz, hogy a bank csak egyes projektek finanszírozására hivatott, de hitelezési politikája és kezdeményezőkézsége egy esetleges testvérintézmény, a Kelet-Európai Fizetési Unió létrehozásában döntő lehet az egész térség további fejlődése szempontjából.

Néhány hónappal ezelőtt, 1990 nyarán még aránylag békében és nyugalomban elmélkedhattünk a Kelet-Európai Fizetési Unió előnyeiről és esetleges hátrányairól. Ma már nincs jogunk ilyen nyugodtnak lenni. Akármit is gondolunk, a lengyel, cseh, szlovák, román, jugoszláv, albán és magyar

gazdasági és politikai fejleményekről, akár az iraki válságról is, a mai nehézségek el fognak törpülni azok mellett, amelyek akkor állnak elő, ha a Szovjetunió polgárai világútlelvelehez jutnak, és egy új népvándorlással előzönlük nemcsak Kelet-, de Nyugat-Európát is.

Ezt tudja Brüsszel, Washington és Moszkva is. További fölösleges tragédiákat csak a Kelet-Európai Fizetési Unió révén lehet elkerülni.

Jegyzetek

1. L' Europe de l'Est fortement repliée sur elle-meme. "70 % des échanges des pays d'Europe de l'Est s'effectuent encore en 1987 au sein du CAEM." Idézet Prof. Paul Mandy előadásából: "The Systemic Transition from a Command to a Free Economy". Szirák Kerekasztal Konferencia, 1990. augusztus.
2. A 16-tól 20-ig tartó szakaszok eredeti forrása: Robert Triffin: Europe and the Money Muddle. From bilateralism to near-convertibility, 1947-1956. New Haven, Yale University Press, 1957, pp. 351.
3. Figyelő. 1990. december 6., 3. oldal.
4. Ibid
5. ECU Banking Association: Reforms in Eastern Europe and the role of the ECU. Prague, June 22, 1990. pp. 101
6. Ibid, pp. 64-65.

A szedés és a nyomtatás a Társadalomkutató Intézet
házi sokszorosítójában készült.

A szedés Bosnyákovits Józsefné és Kocsis Gábor munkája,
a tördelést Batizi Lászlóné készítette.

A nyomtatás 1992. decemberében készült.

Ára: 96.— Ft